

DOI BOIERI ROMÂNII, EXPLORATORI AI SOMALIEI

Alexandru MARINESCU¹

iorgu_p@yahoo.com

ABSTRACT: The story of the Romanian expedition to Somalia from 1895–1896 made by Dimitrie and Nicolae Ghica-Comănești is presented in this article in order to remember us about two of the greatest sciencemen from our country. Their expedition was important because of its documentary interest and scientific results, which were written in two works, one in Romanian and the other in French. Even if Dimitrie and Nicolae Ghica announced that their purpose was hunting, the expedition meant more: a clear observation of nature and the discovery of new species. It's necessary to mention the value of his work – *A Roumanian expedition to Africa*, a book which should be re-published.

KEYWORDS: travel, hunting, species, exploration, discovery.

Românii au avut mari oameni de știință, însă i-au lipsit exploratorii, în sensul propriu al termenului, adică oamenii care să cerceteze, în scopuri științifice, o regiune necunoscută sau greu accesibilă. Cei care au existat, totuși, pot fi numărați pe degetele unei singure mâini!

Alături de numele luminos al lui Emil Racoviță (1868–1947), mai pot fi adăugate, după opinia mea, doar cele ale lui Constantin Dumbravă (1898–1935), care a cutezat să înfrunte singurătățile înghețate ale Groenlandei, și cele ale „Comăneștilor” Dimitrie și Nicolae Ghica, tată și fiu, aparținând unei ramuri a ilustrei familii a Ghiculeștilor, care a dat Țărilor Române atâtea mari personalități, voievozi, oameni de cultură sau politicieni. Dimitrie Ghica-Comănești era, coborâtor, printr-o soră, din neamul Domnului Grigore Ghica, cel care a condus, în două rânduri, Moldova, între 1764–1767 și 1774–1777, ultima domnie încheindu-se tragic (a fost decapitat de turci).

Revenind la exploratori, toți cei amintiți au văzut lumina zilei pe pământ moldovenesc, dând, odată în plus, temei acelei expresii a cronicarului: „nasc și la Moldova oameni!”

¹ Dr. în biologie, membru al Diviziei de Istoria Științei a CRIFST al Academiei Române.

Emil Racoviță a participat la o expediție antarctică belgiană, organizată și condusă de Adrien de Gerlache, o expediție de fapt internațională fiindcă echipa științifică din care românul a făcut parte ca naturalist era compusă din belgieni, polonezi, americani, norvegieni etc. Cele trei călătorii ale lui Constantin Dumbrovă s-au desfășurat sub auspiciile Societății de Geografie a Franței și ale Societății Regale Belgiene de Geografie, dar au fost finanțate și de americani.

Cu totul altfel stau lucrurile în cazul expediției africane a celor doi Ghica! Ea a fost o inițiativă în întregime românească, plănuită, organizată și finanțată de cei doi boieri moldoveni, care au dus-o până la capăt în chip strălucit. Dacă momentele dramatice nu au lipsit, nici rezultatele științifice nu au fost de neglijat, și ele s-au datorat, în primul rând, unei pregătiri minuțioasă. Aceasta s-a realizat în Anglia, la Londra. Cum Somalia era, din 1887, Protectorat Britanic, probabil că a fost necesară obținerea unor documente oficiale, dar scopul principal al acestei prime etape a fost documentarea asupra misteriosului pământ african, cunoscut din vechime drept „Cornul lui Ptolemeu” și, mai apoi, drept „țara preotului Joao da India”.

Până în anul 1884, interiorul acestui Corn Oriental al Africii rămăsese puțin cunoscut, deși au existat destule tentative ale unor temerari care, deseori, au plătit cu viața. Dimitrie Ghica le amintește numele în cartea sa, publicată în 1897: Hildebrand, Menges, Revoil, Strojan, Sacconi, Hugenmacher, Poro. Nu uită să-i menționeze apoi pe cei care au reușit: colonelul Paget și căpitanul Swayne, dintre englezi, și căpitanii italieni Botego și Grixoni. O mențiune aparte este consacrată prințului italian Eugenio Ruspoli² care, scrie Dimitrie Ghica, „fu cel dintâi ce a pătruns departe, peste fluviul Shebeli, până la Ganale sau Juba, unde, din nenorocire, a fost ucis de un elefant”. Ruspoli avea atunci, la 4 decembrie 1893, numai 27 de ani. Se născuse la 6 decembrie 1866, la Țigănești, sat din județul Galați, unde se afla conacul poetului Costachi Conachi, mama sa, Catinca, aparținând acestei familii.

Dimitrie Ghica mărturisește că imboldul pentru expediția în Somalia a apărut ca urmare a lecturii scrise de conții Ernest Hoyos și Richard

2 Am avut șansa să cunosc, în 1980, la Paris, un conte Mario Ruspoli, cu ocazia conferinței pe care acesta a prezentat-o. A vorbit atunci despre explorările făcute pentru găsirea mormintelor etrusce. Mai târziu, am citit cartea în care povestea aventurile prilejuite de vânarea cașaloților.

Coudenhove, care, în perioada noiembrie 1893 – martie 1894 au făcut o expediție în Somalia. Ei au publicat, în 1894, nu doar cartea care a stârnit admirația și entuziasmul lui Ghica („pentru aventurile de vânat descrise... precum și bravura cu care au trecut prin împrejurări din cele mai periculoase”), dar și o hartă extrem de detaliată a regiunii³.

La Londra au fost cumpărate toate materialele necesare expediției, de la arme, muniție, aparate de fotografiat și înregistrări meteorologice până la medicamente, îmbrăcăminte, corturi și alimente. Pentru a putea folosi corect tot acest arsenal, Dimitrie și Nicolae Ghica au urmat, în perioada londoneză, cursuri speciale de inițiere în topografie, paralel cu însușirea unor noțiuni elementare de botanică și tehnici de conservare a plantelor. Desigur, și-au îmbogățit și cunoștințele asupra faunei africane, discutând cu specialiști și vizitând sălile de la British Museum of Natural History. Anticipând puțin, tot aici, la Londra, aveau să fie preparate, la Rowald Ward, cea mai prestigioasă firmă a vremii, trofeele de vânătoare obținute de cei doi vânători români în Somalia, pentru care, înfruntarea cu marea faună africană urma să fie principala măsură a curajului și a îndemânării.

Lăzile cu echipamentul și bagajele exploratorilor au fost expediate în Somalia, cu o navă care le-a dus până la Berbera, iar Dimitrie și Nicolae Ghica s-au îmbarcat la Trieste, pe 3 octombrie 1895, pe vasul austriac „IMPERATRIX”. După o călătorie liniștită prin Mediterana, Canalul Suez și Marea Roșie, care a durat 10 zile, au coborât întâi în portul Aden și apoi la Berbera, unde bagajele sosiseră deja. Dacă la Londra fuseseră ajutați în demersurile pe lângă autoritățile britanice de către ambasadorul României, Bălăceanu, și de consilierul legației la Aden, care atunci era o importantă bază navală engleză, cei doi exploratori, a căror sosire fusese anunțată, au fost primiți foarte cordial de către guvernatorul general. Acesta alesese personal conducătorul somalez al caravanei, și îl trimisese deja la Berbera pentru a cumpăra animalele de povară, cai și cămile, să aleagă oamenii de escortă și alimentele necesare acestora: curmale, orez și ghi, „un fel de unt somalez”, scrie Dimitrie Ghica, fără a preciza cum putea să fie păstrat în căldura sufocantă a savanei.

La Aden, moldovenii cumpără de la armata engleză două cămile, cu harnașamentul lor, și angajează ca slujitori personali câțiva somalezi vorbitori de limbă engleză, care urmau să le servească drept tălmăci.

3 Exemplare originale ale acestei hărți, cu dimensiunile de 54 × 74 cm, se vând la sala Plegel, din Paris, cu prețuri de peste 3.000 euro.

Administrația engleză le-a asigurat, gratuit, transportul oamenilor și al animalelor până la Berbera, care din 1870 era capitala zonei engleze cunoscută sub numele de Somaliland și care avea să existe până în 1941, unde ultimele pregătiri au fost repede încheiate, astfel încât, la 22 octombrie 1895, caravana a putut să pornească spre sud-vest. Ea era formată din 59 de oameni, 72 de cămile, patru cai, doi catâri abisinieni și 15 oi. Cămilele mergeau în șir, legate cu capul de coada celei precedente, la interval de trei metri, în fața lor fiind un om înarmat cu o pușcă. Dimitrie și Nicolae Ghica făceau, în fiecare dimineață, observații meteorologice (temperatură, umiditate, direcția vântului), înghițeau rapid o cafea caldă și porneau călare, însoțiți de trei oameni, în căutarea vânatului. Abia la înserare, după 10–11 oare, reveneau la caravana care se pregătea pentru înnoptare.

Nu vom insista asupra desfășurării călătoriei și peripețiile legate de vânarea marilor sălbăticiuni. Ele sunt prezentate, cu un fermecător talent, de cei doi exploratori, în cărțile publicate în 1897, una în limba română, cea a lui Dimitrie Ghica, cu titlul „O expediție română în Africa”, cealaltă, a fiului Nicolae, în franceză: „Cinq mois au pays des Somalis, suivi de la faune de Somalie et d'une liste de plantes décrites par G. Schweinfurth et G. Vokens, avec 1 carte et 27 illustrations d'après les photographies de l'auteur”. Sunt două versiuni, cu nuanțe personale, ale acelorași întâmplări, cea franceză asigurând, fapt deloc lipsit de importanță, o circulație europeană a cărții. Să precizăm că Nicolae Ghica avea doar 20 de ani la plecarea în expediția africană și 21 de ani la redactarea cărții, pe baza jurnalului de călătorie. Trăirile sale sunt, așadar, cele ale unui om foarte tânăr!

Interesul documentar a sporit continuu în curgerea celor peste 100 de ani de la apariția cărților. Dar, înainte de editarea volumelor, pe spezele autorilor, desigur, Dimitrie Ghica a prezentat, la 13 mai 1896, la două luni de la revenirea în țară, la Societatea Geografică Română din București, o conferință intitulată „O călătorie prin țara Somalilor”, care a stârnit un interes excepțional, comparabil, poate, doar cu succesul conferinței lui Emil Racoviță, din 1900 („Expedițiunea antarctică belgiană”, ținută în fața aceleiași Societăți).

Vorbind în fața unui public de excepție (în sala se aflau Regele Carol I, Dimitrie A. Sturza, președintele Consiliului de Miniștri, P. S. Aurelian, președintele Adunării Deputaților și alte persoane oficiale), Dimitrie Ghica și-a însoțit expunerea cu imagini ale locurilor străbătute, prezentate

la epidiascop, în timp ce fiul său, Nicolae, indica pe o hartă, itinerarul expediției și arăta, la momentul potrivit, diverse piese aduse din Somalia.

Ziarele vremii au scris cu entuziasm despre succesul conferinței, publicând și extrase din textul care avea să fie tipărit în totalitate în Buletinul Societății Geografice Române⁴. În anul următor, când au apărut cărțile celor doi exploratori, comentariile presei românești și ale celor străine au fost, din nou, elogioase. Și nici nu se putea altfel, fiindcă lectura era captivantă, momentele dramatice erau memorabile prin autenticitatea lor, iar descrierile de mediu cuprindeau detalii surprinzătoare prin ineditul lor, în timp ce comportamentul animalelor, surprins de un observator atent și mai ales competent, era unul totul și cu totul nou. Somalezii erau priviți cu simpatie, apreciați pentru curajul lor, pentru priceperea în arta vânătorii, dar și pentru ținuta mândră, eleganța veșmintelor sau sobrietatea podobelor. Capitolul al XII-lea din cartea lui Nicolae Ghica, consacrat faunei somaleze, prezintă 33 de specii, de la elefanți, rinoceri, lei, hipopotami la antilope, maimuțe și păsări, iar datele oferite își păstrează și astăzi interesul. Zecile de fotografii, unele dintre ele remarcabile, completează în chip fericit textele cărților.

Rezultatele științifice ale acestei mari expediții africane, care a durat cinci luni (între 2 octombrie 1895 și 22 februarie 1896), au fost deosebite. Dincolo de numărul și diversitatea trofeelor cinegetice, cele 55 de specii de plante, studiate de botaniștii G. Schweinfurth și G. Volkens, s-au dovedit interesante prin exemplarele nou descise, între acestea și un gen nou căruia i s-a dat numele Ghikeea. Lor li se adaugă observațiile meteorologice, înregistrate de trei ori pe zi, descrierile unor zone, descoperirea unor trecători, ridicările topografice pe baza cărora profesorul german Philip Pauliske a putu să întocmească o hartă 1:1.000.000 și un memoriu științific. Acesta a fost tradus de Dimitrie Ghica și publicat ca anexă la cartea sa.

Chiar dacă scopul declarat al expediției lui Dimitrie și Nicolae Ghica în Somalia a fost vânătoarea, cei doi fiind cunoscuți pentru pasiunea și priceperea lor, faima sporindu-le odată cu multitudinea și valoarea trofeelor

4 Anul al VII-lea, sem. II, 1896, p. 5–30. Textul, integral, a fost reprodus în 2001, cu ocazia aniversării a 125 de ani de la fondarea Societății geografice Române, în volumul „Călătorii extraordinare”, publicat la editura CD PRESS, cu comentariile și notele lui Alexandru Marinescu. Fragmente din cartea lui Dimitrie Ghica (capitolul III, p. 47–69, și capitolul VI, p. 125–126, 144–146) au fost reproduse de Mircea Angelescu în antologia „Călători români în Africa”, Editura Sport-Turism, București, 1983.

africane de elefanți, rinoceri, lei, hiene, crocodili, nu mai puțin importante sunt observațiile pe care le-au realizat în periplul lor. Istoricul Radu Rosetti (1853–1926), care l-a cunoscut bine pe Dimitrie Ghica, fiindu-i chiar nepot, dă mărturie, în fermecătoarele sale evocări, despre iscusința unchiului său: „era un vânător pățimaș și un excelent trăgător cu pușca – scrie Radu Rosetti – înzestrat cu cele două calități care fac mai ales dovada bunului vânător: avea multă răbdare și un sânge rece minunat!”. Dar, avea în plus și darul de a-și povesti isprăvile cinegetice și nu numai pe acestea. Dovadă stă cartea sa din 1897, intitulată cu eleganță și modestie „O expediție românească în Africa”, apreciată de cei care au apucat s-o citească în ultimii ani ai secolului al XIX-lea, lucrare necunoscută celor de astăzi. Reeditarea ei ar fi un act de cultură reparator și ar reprezenta un merit și necesar omagiu adus celor doi mari boieri moldoveni.